

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII FILOLOGICE

**DESCRIEREA ASPECTELOR FONETICE,
DIALECTALE ȘI SOCIOLINGVISTICE ALE
GRAIULUI DIN ZONA HUMORULUI, JUDEȚUL
SUCEAVA**

Rezumatul tezei de doctorat

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. Gafton Alexandru

Doctorandă:

Grefelian I. Violeta-Cristina căs. Pitișciuc

IAȘI, 2021

ANUNȚ

La data de **15 septembrie 2021**, ora **11.00**, în **Seminarul „G. Ivănescu”**, doamna **GREFELIAN I. VIOLETA-CRISTINA CĂȘ. PITIȘCIUC** va susține, în ședință publică, teza de doctorat cu titlul **DESCRIEREA ASPECTELOR FONETICE, DIALECTALE ȘI SOCIOLINGVISTICE ALE GRAIULUI DIN ZONA HUMORULUI, JUDEȚUL SUCEAVA**, în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul Filologie.

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte:

Prof. univ. dr. Lăcrămioara PETRESCU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Alexandru GAFTON, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Referenți:

Prof. univ. dr. Daiana FELECAN, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

Conf. univ. dr. Adina DRAGOMIRESCU, Universitatea din București

Conf. univ. dr. Sorin GUIA, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Vă invităm să participați la ședința de susținere a tezei.

Teza poate fi consultată la Biblioteca Facultății de Litere.

CUPRINS

ARGUMENT	7
CAPITOLUL I. LOCALIZAREA ȘI CARACTERIZAREA ZONEI DE STUDIU	11
I. COORDONATE GEOGRAFICE	11
II. SCURT ISTORIC AL ZONEI.....	13
III. PORTRET DE BUCOVINEAN PRIN OCHII SEMENILOR	16
III.1. Firea.....	16
III.2. Ocupația.....	16
IV. ASPECTE ETNOGRAFICE – <i>DE-ALE LOCALNICILOR</i>	18
IV.1. Tradiții și obiceiuri	18
IV.2. Portul popular	26
CAPITOLUL AL II-LEA. ASPECTE METODOLOGICE ALE CERCETĂRII.....	29
I. TERMENI CHEIE ÎN CERCETARE.....	29
I.1. CONCEPTE GENERALE: DIALECTOLOGIE ȘI SOCIOLINGVISTICĂ.....	29
I.2. SUBDIALECTUL MOLDOVEAN ȘI IMPORTANȚA LUI	31
I.3. DE LA UZUL LINGVISTIC SPRE NORMA LITERARĂ	34
I.3.1. Preliminarii.....	34
I.3.2. Cercetători, concept și origine.....	41
I.3.3. Teorie aplicată	51
I.3.4. Note de încheiere.....	53
II. CULEGEREA MATERIALULUI DIALECTAL ȘI SOCIOLINGVISTIC.....	54
II.1. ANCHETA DIALECTALĂ ȘI SOCIOLINGVISTICĂ ...	54

II.1.1. Pregătirea anchetei și dificultățile întâlnite	61
II.1.1.1. Anchetatorul.....	61
II.1.1.2. Chestionarul.....	65
II.1.1.3. Informatorul.....	66
II.1.2. Depășirea barierelor.....	68
II.2. PUNCTELE DE ANCHETĂ.....	69
II.3. JURNAL DE ANCHETĂ.....	72
CAPITOLUL AL III-LEA. ASPECTE DIALECTALE ALE	
GRAIULUI DIN ZONA HUMORULUI.....	97
I. FONETICA.....	97
I.1. ACCENTUL	98
I.2. TRĂSĂTURILE FONETICE	100
I.2.1. VOCALISMUL.....	101
I.2.1.1. VOCALELE.....	101
I.2.1.1.1. Vocala A.....	101
I.2.1.1.2. Vocala E.....	103
I.2.1.1.3. Vocala I.....	109
I.2.1.1.4. Vocala Ă.....	111
I.2.1.1.5. Vocala Î.....	119
I.2.1.1.6. Vocala O.....	120
I.2.1.1.7. Vocala U.....	123
I.2.1.1.8. Vocalele nazalizate.....	123
I.2.1.2. AFONIZAREA VOCALELOR	124
I.2.1.3. DIFTONGII.....	127
I.2.1.3.1. Diftongul ȝa.....	127
I.2.1.3.2. Diftongul ȝá	130
I.2.1.3.3. Diftongul ȝa	131
I.2.1.4. DIFTONGAREA VOCALELOR	132

I.2.1.4.1. Diftongarea vocalelor în poziție inițială (de cuvânt și de silabă).....	132
I.2.1.4.2. Diftongarea vocalelor precedate de consoane	137
I.2.1.5. EVITAREA HIATULUI.....	140
I.2.1.5.1. Evitarea hiatului prin epenteza unei semivocale	140
I.2.1.5.2. Evitarea hiatului prin sinereză.....	143
I.2.1.5.3. Evitarea hiatului prin contragerea la o singură vocală.....	144
I.2.2. CONSONANTISMUL.....	145
I.2.2.1. FONETISME ARHAICE – ÎN VARIAȚIE LIBERĂ CU CELE LITERARE	146
I.2.2.1.1. Fonetismul arhaic <i>ĝ</i>	146
I.2.2.1.2. Fonetismul arhaic <i>đ</i>	147
I.2.2.2. AFRICATELE <i>Ĉ</i> – <i>Ĝ</i>	148
I.2.2.2.1. Africata <i>ĉ</i>	150
I.2.2.2.2. Africata <i>ĝ</i>	154
I.2.2.3. PALATALIZAREA DENTALELOR <i>T</i> , <i>D</i>	157
I.2.2.3.1. Dentala <i>t</i>	157
I.2.2.3.2. Dentala <i>d</i>	159
I.2.2.4. LICHIDELE <i>L</i> ȘI <i>R</i>	161
I.2.2.5. PALATALIZAREA LABIALELOR.....	162
I.2.2.5.1. Palatalizarea labialei <i>p</i>	163
I.2.2.5.2. Palatalizarea labialei <i>b</i>	165
I.2.2.5.3. Palatalizarea labialei <i>m</i>	167
I.2.2.5.4. Palatalizarea labiodentalelor <i>f</i> , <i>v</i>	168
I.2.2.6. OCLUSIVELE PALATALE <i>K</i> ’ ȘI <i>G</i> ’.....	175
I.2.2.7. CONSOANE ROSTITE DUR.....	176
I.2.2.8. VELARIZAREA NAZALEI.....	177

I.2.2.9. AFONIZAREA ȘI SONORIZAREA CONSOANELOR	178
I.2.3. ACCIDENTE GENERALE	178
I.2.3.1. ACOMODAREA	179
I.2.3.2. ASIMILAREA	181
I.2.3.3. DISIMILAREA	183
I.2.3.4. HAPLOLOGIA	186
I.2.3.5. PROTEZA	186
I.2.3.6. METATEZA	187
I.2.3.7. EPENTEZA	188
I.2.3.8. EPITEZA	189
I.2.3.9. SINCOPA	189
I.2.3.10. AFEREZA	190
I.2.3.11. APOCOPA	192
I.2.3.12. CONTAMINAȚIA	192
I.2.3.13. ETIMOLOGIA POPULARĂ	193
I.2.3.14. HIPERCORECTITUDINEA	194
I.2.4. ALTE MODIFICĂRI	197
II. LEXICOLOGIE	199
II.1. PRELIMINARII	199
II.2. FORMAREA CUVINTELOR	200
II.2.1. Derivarea	200
II.2.2. Calcul	206
II.3. LEXICUL ȘI DINAMICA LUI	209
II.3.1. SITUAȚII SPECIALE	210
II.3.2. LEXICUL SPECIALIZAT	212
II.3.3. ADAPTAREA ÎMPRUMUTURILOR ȘI SUBTILITĂȚILE ETIMOLOGICE	232
II.3.3.1. Împrumuturi	232

II.3.3.2. Subtilități etimologice.....	234
II.3.4. NEOLOGISME.....	237
II.3.5. MIGRAREA CUVINTELOR.....	240
II.3.6. REGIONALISME.....	241
II.3.7. ÎN LOC DE CONCLUZII	243
III. MORFOLOGIA	245
III.1. SUBSTANTIVUL	245
III.2. ARTICOLUL	248
III.3. PRONUMELE ȘI ADJECTIVELE PRONOMINALE ...	249
III.4. VERBUL	250
III.5. NUMERALUL	253
III.6. ADVERBUL	253
III.7. ADJECTIVUL.....	254
III.8. PREPOZIȚIA	254
III.9. INTERECȚIA	255
IV. GRAIUL DIN ZONA HUMORULUI	256
IV.1. GENERALITĂȚI ȘI INFLUENȚE	256
IV.2. STABILIREA ARIILOR DIALECTALE. PARTICULARITĂȚI.....	257
IV.3. FONETISME DIALECTALE COMUNE GRAIULUI DIN ZONA HUMORULUI ȘI ARIEI MOLDOVENEȘTI DE NORD	262
IV.4. FONETISME DIALECTALE CARE APROPIE GRAIUL DIN ZONA HUMORULUI DE ALTE ARII DIALECTALE ..	264
IV.5. NOTE DE ÎNCHEIERE.....	267
CAPITOLUL AL IV-LEA. ASPECTE SOCIOLINGVISTICE ALE GRAIULUI DIN ZONA HUMORULUI	269
I. PRELIMINARI.....	269
II. VARIAȚII.....	270
II.1. Variația diatopică.....	271

II.2. Variația diastratică	277
II.3. Variația diagenerațională	286
II.4. Variația diafazică	300
III. ÎN LOC DE CONCLUZII	305
CONCLUZII FINALE.....	307
ANEXE.....	313
ANEXA 1. CHESTIONAR.....	313
ANEXA 2. CONVERSAȚII TEMATICE	529
ANEXA 3. LISTA GRAFICELOR ȘI A DIAGRAMELOR.....	625
BIBLIOGRAFIE.....	627

ABORDĂRI, IPOTEZE, OBIECTIVE

În lucrarea de față, *Descrierea aspectelor fonetice, dialectale și sociolingvistice ale graiului din zona Humorului, județul Suceava*, este cercetată cu acribie zona Humorului, reprezentând o continuare și, în același timp, o extindere a altor lucrări științifice din domeniul dialectologiei și al sociolingvisticii, dintr-o perspectivă nouă. Astfel, sunt abordate două axe de interes: „axa culturală” și „axa temporală”. „Axa culturală” este definită de puternica influență a limbii literare asupra graiurilor, fapt ce se datorează școlii și informației masive ce vine din partea mass-mediei, făcând trimitere la „cultul” neologismelor, al împrumuturilor din ce în ce mai diverse, care nu răspund unei necesități. În timp ce, „axa temporală” este definită de posibilitatea de a observa, comparativ, după o bună perioadă de timp, fenomenele lingvistice din alte lucrări, cu precădere din *NALR. Moldova și Bucovina*, cu cele identificate în prezent, în cazul punctelor de anchetă comune – Vama (481), Ostra (483), Doroteia (484), Mănăstirea Humorului (485) și Capu Codrului (491) –, la care se adaugă faptele lingvistice identificate în localitățile care nu au constituit, până în prezent, obiectul de studiu al unei cercetări științifice, urmărindu-se ierarhizarea și clasificarea tuturor faptelor fonetice, morfologice, lexicale, dar și sociolingvistice, înregistrate la subiecții vorbitori, fiind

evidențiate, mai ales, cele divergente față de norma literară. Nu se renunță nici la posibilitatea de a urmări influența, mai mult sau mai puțin semnificativă, a altor graiuri asupra celui studiat.

Principala motivație în a căuta specificul fonetic, dialectal și sociolingvistic al graiului acestei zone a fost extrasă din spusele lui Al. Philippide (1894): „a cunoaște istoria unei limbi înseamnă cunoașterea precisă a tuturor faptelor lingvistice: sunete, cuvinte, sens, dintr-o anumită perioadă de timp, utilizate de indivizii care au trăit atunci”, dat fiind faptul că limba servește ca mijloc de comunicare între oameni în societate. În plus, obiectul lucrării noastre, în linii mari, este constituit de studiul variației lingvistice, la baza căruia stau statutul subiectului vorbitor, cadrul geografic, contextul situației de comunicare etc., studiu ce poate fi abordat din mai multe perspective, mai ales datorită faptului că afectează structura internă a limbii, *a instrumentului însuși de exprimare* (N. Iorga, 1929), despre care s-a scris mult, fiind evidențiate și elementele care ajută la conturarea și definirea tabloului lingvistic al zonei: fonetice, morfologice, lexicale și sociolingvistice, uneori ajungându-se la polemici chiar și între specialiștii acestui domeniu, problema lingvistică fiind una importantă și, în același timp, veche, dat fiind faptul că „cercetarea graiurilor și a dialectelor are o îndelungată tradiție în lingvistica românească” (B. Cazacu, 1966: 5).

Limba nu este doar un cod, un semn al identității unui popor, un mijloc de comunicare interumană, ci este și trăire, spirit, act creator, modificându-se de-a lungul timpului – nefiind un sistem închis – sub presiunea graiurilor și a culturii, justificându-și, astfel, atenția sporită pe care o primește din partea noastră și a cercetătorilor.

Obiectivele acestei lucrări sunt reprezentate de: descrierea fidelă a aspectelor graiului întâlnit în zona Humorului, județul Suceava, din punct de vedere dialectal și sociolingvistic, pentru a contura, în special, tabloul graiurilor bucovinene și, în general, al subdialectului moldovean; stabilirea raportului dintre norma literară și variație, respectiv capacitatea subiectului vorbitor de a se adapta la situația de comunicare; identificarea accidentelor fonetice reprezentative pentru zonă; analizarea faptelor de limbă atât din perspectivă sincronică, cât și din perspectivă diacronică; argumentarea plasării majorității subiecților vorbitori în privința particularităților lingvistice; descrierea și analizarea variabilității lingvistice la toate nivelurile limbii, iar pentru îndeplinirea lor s-au efectuat numeroase anchete la fața locului, pe teren, care au validat, pe de o parte, continua schimbare a limbii, evoluția naturală a acesteia, iar, pe de altă parte, apartenența graiului bucovinean, deși fărâmițat, supus diferitelor influențe – mai ales transilvănene –, la subdialectul moldovean.

STRUCTURA LUCRĂRII

Lucrarea, privită ca instrument de lucru, cuprinde patru capitole, precedate de o parte introductivă – argumentul – și urmate de concluzii, bibliografie și de numeroase anexe, evidențindu-se o parte pe care am putea-o numi teoretică, aceasta cuprinzând primele două capitole, cu date geografice și istorice despre localitățile cercetate, cu informații despre tradițiile, obiceiurile, ocupațiile, firea și portul bucovinenilor, care arată modul localnicilor de a valorifica timpul sau de a-i atribui conotații diverse, la care se adaugă numeroasele aspecte metodologice, atât din punct de vedere teoretic, cât și aplicat, fiind analizate situațiile concrete, întâlnite în cercetarea pe teren, de unde se extrag exemplele valoroase pentru o înțelegere mai bună a noțiunilor și a particularităților lingvistice. Aspectul „monografic” al lucrării este completat de cea pe care o putem numi parte practică, de ultimele două capitole, care surprind importante aspecte ale graiului din zona Humorului, și anume: aspectele fonetice (vocalism, consonantism, accidente fonetice), lexicale, morfologice și sociolingvistice (variații), având unicul scop de a furniza informații exacte pentru înțelegerea mai clară a evoluției limbii, utilizând, în acest sens, corpusul de texte – alcătuit din materialul cules în urma cercetării personale efectuate pe teren,

adică în urma anchetelor directe – și răspunsurile primite în urma aplicării chestionarului întocmit.

Primul capitol al lucrării, *Localizarea și caracterizarea zonei de studiu*, cuprinde patru subcapitole și este dedicat contextului istorico-geografic al zonei studiate pentru a înțelege, în profunzime, particularitățile lingvistice identificate, context completat de portretul bucovineanului, dar și de numeroasele aspecte etnografice, fiind indispensabilă cunoașterea sistemului relațional dintre *localnic – zonă – context – vorbire*, fiind unica posibilitate de a ne apropia de adevăr, de a vedea cum fiecare strat social aduce în grai anumite particularități lingvistice, care se resimt, ulterior, în limba comună.

Zona cercetată, cea a Humorului, situată în nordul țării, mai exact în județul Suceava cuprinde 12 localități, aflate la distanțe mici una față de alta, fiind vorba de localitățile Vama, Molid, Frasin, Doroteia, Stulpicani, Negrileasa, Ostra, Voroneț, Mănăstirea Humorului, Capu Câmpului, Capu Codrului și Păltinoasa, a căror viață economică se îndreaptă spre orașul Gura Humorului. Graiul bucovinenilor și istoria lui ni s-au dezvăluit atât direct, la fața locului, prin viu grai, cât și indirect, în urma consultării multor documente istorice, articole de specialitate și cărți de profil. De-a lungul timpului s-au abătut numeroase încercări asupra acestui teritoriu, stăpânit, succesiv, atât de trupele Imperiului Țarist, cât și de cele ale Imperiului Austro-Ungar,

încercări care se reflectă și în grai, alături de influențele românilor transilvăneni, care au emigrat în aceste părți. Vicisitudinile au transformat bucovineanul într-un om puternic, uneori superstițios, care se descurcă indiferent de situație, care muncește din greu pentru a-și asigura cele necesare traiului de zi cu zi, dar care nu uită să se bucure de momentele de sărbătoare din comunitate sau din familie.

Capitolul al II-lea, *Aspecte metodologice ale cercetării*, aduce în prim-plan și clarifică, în cele două subcapitole ale sale, termenii cheie în cercetare, dar și cele mai importante metode de culegere și interpretare a materialului dialectal și sociolingvistic, din zona Humorului, subdialectul moldovean, dialectul dacoromân, fie ele spontane sau organizate. În paginile lucrării este urmărit parametrul dialectal – direcția spre care se îndreaptă cercetarea faptelor lingvistice identificate pe plaiurile Bucovinei este dialectologia sincronică, respectiv diacronică, care încă reprezintă o problemă complexă –, dar și parametrul sociolingvistic, examinându-se aspectul „subiectiv” al activității verbale a indivizilor, adică valorile și reprezentările sociolingvistice, urmărind, astfel, dinamica limbii, pe baza unui material faptic complex.

Materialul prelevat, neșlefuit, obținut prin viu grai, cules în urma anchetelor pe teren, efectuate în cele 12 localități din zona Humorului, într-o perioadă relativ amplă, începând cu anul 2015,

comparat fiind și cu date din alte lucrări de specialitate, constituie fundamentul lucrării, punctul de plecare în interpretarea corectă a rezultatelor obținute, trimiterea făcându-se atât la uzul lingvistic, cât și la norma literară.

Prelevarea datelor de pe teren a fost posibilă datorită anchetei directe, la fața locului, culegând, cu ajutorul unui chestionar de 145 de întrebări pentru tineri, adulți și vârstnici, respectiv de 90 de întrebări pentru copii și elevi, dar și al conversațiilor libere sau tematice, un material bogat, autentic, discutând cu cel puțin 10 subiecți vorbitori din fiecare localitate, din mai multe familii, care prezintă diferențe în privința parametrilor sociolingvistici: vârstă, statut social, sex etc. Discuțiile cu localnicii au avut loc atât într-o manieră spontană, culegând mostre de grai valoroase, în urma purtării unor conversații libere sau tematice, cât și într-o manieră controlată, subiecții vorbitori răspunzând la întrebările chestionarului întocmit, special pentru acest scop, sub forma „unei liste de întrebări, în general indirecte, vizând obiectul, acțiunea, însușirea care urmează a fi definite” (Valeriu Rusu (coord.), 1984: 15). Altfel spus, „prin ancheta dialectală se are în vedere *investigarea* unei anumite varietăți geografice (idiolect, graiul unei localități, regiuni etc.) de către un *anchetator*, folosind o anumită *metodă* de anchetă, pentru a obține și a înregistra, de la *informator(i)*, *date* lingvistice despre graiul respectiv” (Valeriu Rusu, 1977: 62).

Pentru reușita anchetei dialectale s-a avut în vedere și depășirea impedimentelor întâlnite în timpul efectuării acesteia, discutând despre reticența și timiditatea informatorilor, oboseala acestora, dorința de a nu greși sau de a nu trăda, uneori, fonetismele locului. Anchetatorul, prin tact și printr-o constantă adaptare și perfecționare a metodei de lucru, culege dovezi cristalizate ale felului de a trăi și de a vorbi în această zonă.

Toate răspunsurile au fost înregistrate și transcrise ulterior conform sistemului transcrierii fonetice indirecte al *Atlasului lingvistic român*, asigurând acuratețea transcrierii și, implicit, reconstituirea expresiei fonice a informatorului, utilizând, la nevoie, și metoda impresionistă indirectă, notând impresiile și senzațiile, fără modificări sau interpretări din partea anchetatorului. Transcrierea fonetică presupune conformarea la vorbirea exactă, reală.

Capitolul al III-lea, *Aspecte dialectale ale graiului din zona Humorului*, ocupă o parte semnificativă din lucrare, atât cantitativ, cât și calitativ, cuprinzând patru subcapitole deosebit de importante.

Astfel, particularitățile fonetice înregistrate, cele care formează primul subcapitol, revelează, pe lângă fireasca receptivitate a graiului la nou – care nu afectează, însă, caracterul stabil al limbii, conturat de norma literară, de cea care-i asigură utilizarea (prin cuvinte similare) și înțelegerea (prin apel la norme

comune), peste ani, de către subiecții vorbitori, de către comunitățile lingvistice –, caracterul conservator al graiului, mult mai pregnant, menținut datorită ocupațiilor tradiționale, economiei prea puțin adâncite/dezvoltate, în ultima perioadă și contactului inegal cu limba literară, în ciuda amplorii culturalizării, datorită școlii, presei, televiziunii, activității culturale la sate. Dintre particularitățile fonetice semnificative, amintim: conservarea lui *î* inițial, accentuat, etimologic, fenomen identificat în opt din cele 12 localități anchetate, *diftongarea moldovenească* prezentă la toți subiecții vorbitori, fiind o particularitate proprie a graiului, monoftongarea diftongului *ɛá* la *a* dacă este precedat de consoanele dure *s, z, ʦ, ʃ, j*, de africata dentală *ɟ*, de vibranta *r* sau de labialele *p, b, m* și la *ɛ* atât în poziție medială, cât și la sfârșitul cuvântului. În plus, am întâlnit trecerea diftongului *ɨá* la *(i)é*, închiderea vocalei neaccentuate *ă* la *â*, în poziție finală sau a vocalei *e*, neaccentuată, finală, dar și medială la *i, i* sau, mai rar, la *ɛ* – închiderea vocalelor *ă* și *e* este consecventă și are loc adesea în stadiul final –, velarizarea vocalelor *e* și *i* la *ă*, respectiv *î*, când sunt precedate de consoane dure sau, uneori, de labialele *p, b* și *m*, pronunțarea deschisă a lui *é* dacă în silaba următoare apare un *i* (*i* sau *e*) sau un *î* (*â* sau *ă*), dar și trecerea lui *ă* protonic la *a*, în cele două situații știute, particularitate ce pare a fi propagată din partea nordică spre cea sudică. De asemenea, reprezentativ pentru aceste graiuri este tratamentul africatelor, utilizat în proporții diferite, în

funcție de localitate. Unii subiecți vorbitori rostesc formele cu africaterle nealterate, în timp ce alții fricativizează africaterla \hat{c} la \hat{s} sau africaterla \hat{g} la \hat{z} , constituind, în ciuda faptului că fricativizarea nu (mai) este generală, o particularitate definitorie a graiului. De mare importanță este și palatalizarea labialelor, răspândită în aria cercetată, care cuprinde atât stadii intermediare de palatalizare, cât și stadii finale. Dacă elevii și tinerii utilizează sau încearcă să utilizeze, în mod constant, formele conform nornei literare, în cazul celorlalți, mai conservatori din fire, palatalizarea încă se bucură de o bună ocurență, astfel precizăm palatalizarea labialelor p , b și m în formele pt' , $p\hat{c}$, t' , \hat{c} , pk' , k' , bd' , $b\hat{g}$, bg' , d' , g' , mn' , n' și a labiodentalelor f și v în formele \hat{s} , h' , respectiv y , \hat{z} , g' , \hat{g} . Dentalele t și d apar fie muiate, fie africaterizate, în stadiu intermediar – d la $d'\hat{g}$ – sau final – t la \hat{c} și d la \hat{g} –, fiind o particularitate a graiurilor de peste munți, demonstrând faptul că evoluția limbii se produce natural, iar pentru o mai bună înțelegere trebuie să o urmărim atât în sincronie, cât și în diacronie.

Fonetismul arhaic \hat{d} , cel care reprezenta alteori o particularitate esențială a subdialectului moldovean, actualmente este sporadic întâlnit, cu precădere în cazul persoanelor în vârstă, fiind concurat și „înfrânt” de utilizarea fricativei dentale sonore z . L-am întâlnit în șapte din cele 12 localități în care am efectuat studii, mai conservatoare, însuși fonetismul indicând un stadiu din româna primitivă comună, după cum este numită de școala

lingvistică de la Cluj, din acea perioadă din istoria limbii române, cuprinsă între secolele al VII-lea și al XIII-lea, când exista un contact activ între vorbitorii din nordul Dunării cu cei din sudul Dunării.

Caracterul arhaic este susținut și de aspectul fonetic al unor cuvinte, dat fiind faptul că se apropie de etimon: *nacajît*, *paréti*, *secriu*, *crépi*, *beșicâ*, *périni*, *suopuón*, (*sâ*) *dîscúlîa* etc. Observarea atentă a particularităților, temelia cercetării, evidențiază și simțul etimologic înnăscut al omului, care, uneori, creează între cuvinte, mai puțin utilizate sau mai puțin cunoscute, legături de rudenie care nu corespund realității și normei literare. Deopotrivă, dat fiind faptul că, în vorbire, sunetele nu sunt doar înșiruite, ci sunt îmbinate, se întreșes, cu mai multă mai puțină dibăcie de subiectul vorbitor, căutând maximul de economie în mișcări și în pronunțare, apar așa-numitele acomodări, asimilări, disimilări etc. Unele inovații individuale rămân izolate, simple accidente fonetice, altele se generalizează, dobândesc caracter imperativ și se transformă în legi fonetice.

În plus, (re)amintim faptul că particularitățile fonetice sunt cele care demonstrează că graiul din zona Humorului cuprinde și o insulă lingvistică, localitatea Negrileasa – insulă definită prin diferite suprapuneri de grai, din alte zone/localități, peste cel local – sau cuprinde, cel puțin, localități care, datorită unui fonetism sau unei generații care oscilează în a pronunța, se

diferențiază de restul localităților anchetate, discutând și despre împărțirea teritoriului în două arii, cea de *dincoace* de Gura Humorului, respectiv cea de *dincolo* de Gura Humorului. Mai mult decât atât, se observă coexistența sistemelor lingvistice: arhaic, popular, inovator, toate sub influența limbii literare, care evidențiază faptul că în limbă nu există doar uniformitate sau doar varietate – limbajul având nevoie de amândouă –, ci un raport, un joc, între conservatorism și inovație, între tradiție și exprimare individuală, care mizează, totuși, pe înțelegere reciprocă. Altfel spus, în această zonă sunt utilizate de către subiecții vorbitori două sisteme fonetice – în proporții diferite – cel supus normei literare, care oprește actele lingvistice individuale, limitează variatele expresii ale subiecților vorbitori, respectiv cel moldovenesc, moale, cald. Pronunțarea literară caracterizează, mai întâi, cuvintele din fondul principal, fiind adaptată, ulterior, pentru cele din masa vocabularului.

Cel de-al doilea subcapitol, lexicul, lasă să se întrevadă diferitele registre utilizate de către subiecții vorbitori, discutând despre lexicul popular-regional, cuvintele calchiate sau proprii altor arii lingvistice, limbajul familiar, ba chiar și despre cel formal, vocabularul fiind unul dinamic, care, pentru a suplini unele goluri, apelează la împrumuturi din alte limbi. Aceste registre lexicale constituie dovezi cristalizate ale traiului, ale obiceiurilor și gândurilor mai multor generații, din zona

Humorului. Termenii se deosebesc în funcție de etimologie, dar și de vechime, de trecutul lor lingvistic, iar atenta observare a acestora, urmată de minuțioase interpretări, fixează poziția ariei lingvistice studiate în cadrul dacoromânei.

Am analizat, pe lângă cuvintele autohtone și creațiile expresive, pentru care nu s-a putut stabili etimologia, influențele lingvistice – prin cuvintele bine înrădăcinate în lexic, raportul de stăpânire între vorbitor și limbă fiind reciproc – care s-au exercitat asupra acestui spațiu și am demonstrat că influența slavă a avut cel mai mare impact asupra limbii, dată fiind perioada îndelungată de acțiune în procesul de formare a limbii române, urmată de cea bulgară, ucraineană, germană, turcă, maghiară, greacă, rusă și sârbă, fără ca ordinea să fie stabilită după importanța acestora sau după criteriile calitative. Cuvintele de origine maghiară și cele germane prezente astăzi în lexicul humorean denumesc ființe, trăsături fizice sau morale, spații, alimente, părți ale locuințelor, dar și diferite obiecte din gospodărie sau de vestimentație, multe, din trecut, fiind înlocuite, de-a lungul timpului, de către cele latinești. Acestea au pătruns în grai, cu precădere, în timpul stăpânirii Imperiului Austro-Ungar, prin contactul direct al populațiilor, Bucovina făcând parte, multă vreme, din fostul imperiu. În privința celorlalte influențe se invocă amestecul populațiilor sau factorul geografic – vezi influența bulgară, sârbă, rusă, respectiv ucraineană – sau se discută fie despre contactul

slab, întâmplător, sporadic – vezi influența turcă –, fie despre influența de la distanță, caracterizată de relațiile economice, politice sau culturale – vezi influența greacă.

Lexicul dacoromânei, în general, și al ariei studiate, în special, se îmbogățește și datorită împrumuturilor neologice, în urma contactului cu o limbă străină. Multe dintre acestea, de origine franceză și italiană, sunt reproduse întocmai de către elevi sau de către generația tânără și adaptate la fonetismele locale de către generația vârstnică, dar, pe alocuri, și de către cea adultă, dându-se, uneori, o luptă între cuvintele vechi și cele noi, observându-se, astfel, raportul între uz și conservatorism. Dezvoltarea limbii implică, totodată, suprapunerea, substituirea, primirea de noi accepțiuni sau limitarea la o anumită zonă a unor termeni, cât și dispariția altora, scoaterea lor din uz – arhaismele fiind valoroase pentru a urmări, în diacronie, diferitele particularități lingvistice și dinamica lor.

Reținem și faptul că pătrund în graiul local, atenuându-i particularitățile, mulți termeni din limba literară, sub presiunea dezvoltării culturale a acestuia, dar și datorită deplasărilor, din ce în ce mai dese, ale țăranilor în mediul urban, la cumpărături sau pentru rezolvarea unor probleme juridico-administrative, termenii regionali fiind concuși de cei literari: *grumaz* – *gât*, *papușoi* – *porumb*, *barabulă* – *cartof* etc. De asemenea, datorită legăturilor cu alte regiuni, au pătruns în grai elemente lexicale specifice altor

arii lingvistice, unele păstrate și astăzi, altele asimilate de graiul locului. În prezent, discutăm, în principiu, despre deplasări la studii, în centre universitare, dar, în trecut, demne de reținut au fost „migrațiile” ardelenilor în Moldova, puse pe seama factorilor sociali, economici, politici etc., care au adus și particularitățile lor lingvistice, lucru care nu-i afectează statutul de arie dialectală independentă.

Al treilea subcapitol vizează structura morfologică a graiului din zona Humorului, cea mai stabilă parte a limbii, care se apropie mult de cea a limbii comune, păstrând însă și unele fenomene caracteristice graiurilor, în special celor moldovenești. Astfel, am identificat unele forme verbale conjugate fără desinențele: *-ez*, *-ezi*, *-ează*, respectiv *-esc*, *-ești*, *-ește*, dar și forme care prezentau la persoana a III-a, modul indicativ, timpul imperfect, neutralizarea opoziției de număr: (ele) *avé*, *zîcê*, (ei) *sâ-ñăle^gé*. De asemenea, conjunctivul prezent, la persoana a III-a, înregistrează forme speciale, cu o largă circulație în grai, de tipul *sâ stéij*, *sâ nu iéij*, *sâ-și púij* etc. Spre deosebire de alte graiuri învecinate, în care este utilizat frecvent perfectul simplu, cel mai răspândit în graiurile moldovenești este perfectul compus, fapt valabil și pentru aria investigată, format, mai ales, cu particula invariabilă *o*, la persoana a III-a, atât la singular, cât și plural, utilizată și în formarea viitorului, cu ajutorul conjunctivul verbului de conjugat.

În graiul din zona Humorului s-au conservat diferite forme în care substantivele își schimbă declinarea – trec, preferențial, de la a II-a la a III-a – și genul, astfel neutrele trec la feminin, femininele la masculin, iar masculinele la feminin. În ceea ce privește numărul substantivelor, se observă faptul că există forme duble de plural, forme de plural specifice zonei, substantive defective de număr sau doar aparent defective, dar și o serie de substantive care nu respectă „sistemul” și formează plurale diferite de cele din limba literară, de tipul: *vásâ* – formă pentru care, în limba literară, există *vase*; *g’împuri* – prin analogie cu alte substantive care fac pluralul în *-uri* etc. Nici cazurile substantivelor nu scapă de atenția anchetatorului, observându-se faptul că dativul este redat prin acuzativ, precedat de prepoziția *la* – construcție specifică limbii vechi –, iar genitivul este exprimat fie prin articolul proclitic *lui*, fie cu ajutorul articolului posesiv genitival sau prin declinarea substantivelor, a articolelor și a pronomelor.

În cazul părților de vorbire neanalizate anterior, atunci când nu corespund normei literare, apar și se bucură, uneori, de o bună ocurență variantele regionale sau cele arhaice. Articolul se individualizează prin faptul că articolul hotărât *-l* nu apare, de cele mai multe ori, dar obiectul rămâne individualizat, dat fiind faptul că sunetul de legătură, *u*, îi preia rolul. De asemenea, se naște o opoziție bazată pe (in)stabilitate, între articolul posesiv, care

apare, deseori, exprimat prin forma invariabilă *a* și cel nehotărât masculin, definit, pe alocuri de instabilitate, în graiul anchetat, fiind exprimat atât prin *un*, cât și prin (*u*)*on*. Adverbele diferă de cele din limba literară prin aspectul fonetic, mai puțin prin diferențe de natură semantică. În graiurile bucovinene, se remarcă utilizarea unor elemente deictice în formarea unor adverbe, de tipul: *amú-ja*, *atâta*, pentru a marca întărirea. Dintre prepoziții atrag atenția, pe de-o parte, formele: *pin*, *pântru*, *su*, deoarece înregistrează diferențe de natură fonetică și, pe de altă parte, suscită interesul acele forme care sunt utilizate în locul altora (*pe* în locul lui *prin* sau *în* etc.) sau în contexte nepotrivite (îmbinări stabile sau construcții pleonastice).

Ultimul subcapitol, *Graiul din zona Humorului*, pune în lumină, pe baza trăsăturilor discutate anterior, idiomul vorbit în zona Humorului, graiul bucovinean, care, deși încadrat în aria subdialectului moldovean, conservă și trăsături din alte arii dialectale, cu precădere transilvănene, calitatea sa nefiind fixată pe deplin. Inexistența granițelor dialectale precise permite migrarea cuvintelor dintr-o arie lingvistică în alta, cu mai multă sau mai puțină ușurință, în funcție de tipul zonei de trecere.

Ultimul capitol, *Aspecte sociolingvistice ale graiului din zona Humorului*, vizează atât conturarea ariei lingvistice, raportul său cu centrul – orașul Gura Humorului – din care se propagă inovațiile lingvistice, cât și variațiile limbii, dat fiind faptul că

fiecare subiect vorbitor își lasă amprenta asupra limbii pe care o utilizează și care-l definește atât ca individ, cât și ca membru al unei comunități, al unei colectivități lingvistice. Expresia lingvistică a subiectului vorbitor este analizată de către trei norme: lingvistică („cum se spune”), literară („cum trebuie să se spună”) și sociolingvistică (în funcție de parametri ce caracterizează vorbirea unei persoane), dar indiferent de norma pe care o stăpânește, individul sesizează contactul cu o altă normă și încearcă să-și adapteze pronunțarea în funcție de modul în care i se adresează anchetatorul sau de situația de comunicare.

Cercetarea sociolingvistică întreprinsă, din punct de vedere calitativ și cantitativ, și-a atins scopul, acela de a analiza cele mai importante fenomene sociolingvistice specifice locuitorilor din zona anchetată, evidențiind faptul că graiul fiecărui subiect vorbitor cuprinde și ascunde, mai mult sau mai puțin, experiența de viață a vorbitorului, zona geografică din care provine, educația și statutul social, acei parametri sociolingvistici, des amintiți de-a lungul cercetării, prin cele patru tipuri de variație detaliate: diatopică, diastratică, diagenerațională și diafazică. Principalele deosebiri dintre copii, tineri, adulți și bătrâni, femei și bărbați sunt puse pe seama experienței, a factorului instructiv-educativ, apoi pe seama fidelității față de generația din care fac parte, de zona de proveniență sau pe seama contactului cu alte limbi, cu alte persoane și alte medii. Locuitorii din zona Humorului, în general,

utilizează, în vorbire, ambele variante ale limbii, datorită factorului educativ și culturalizării, dar acest lucru are loc în grade diferite, puțini fiind cei care cunosc varianta standard a limbii, dar nu și-au însușit-o, aparținând, de obicei, generației în vârstă sau stabilesc prea puține relații, contacte cu oamenii din alte categorii sociale, din alte medii sau cu centrul inovator, dinspre care se propagă norma literară. Astfel, subiecții vorbitori din localitățile care se află în vecinătatea centrului administrativ ar trebui să stăpânească, într-un grad ridicat, norma literară, fapt care nu se confirmă în totalitate, aceștia aliniindu-se la norma lingvistică, regională, dialectală, cel mai reprezentativ exemplu fiind constituit de localitatea Voroneț.

Întregul demers științific urmărește nivelul vorbirii, nivelul comunității de vorbire și nivelul sistemelor lingvistice, acel tezaur profund al întregii experiențe de viață și creație, demonstrând faptul că zona Humorului este una inconfundabilă, caracterizată fiind, pe de-o parte, de arhaismele fonetice, de graiul străbun, de caracterul conservator, atașat de vechile tradiții lingvistice și, pe de altă parte, de gradul de deschidere spre inovație, spre noutate, spre norma literară.

CONCLUZII

Cercetarea aspectelor dialectale și sociolingvistice ale graiului din zona Humorului, județul Suceava, relevă atât deosebirile de grai ce sunt particularizate de către subiecții vorbitori, în funcție de statutul social și de obârșia lor, cât și interesul lingviștilor pentru aceste ramuri de studiu, pentru diferitele tablouri dialectale, care se îndepărtează, mai mult sau mai puțin, de celelalte graiuri ce aparțin dialectului dacoromân și de limba literară. Graiul din zona Humorului a cunoscut, de-a lungul timpului, diferite transformări, ale căror consecințe se văd, și astăzi, în vorbirea localnicilor, putând discuta despre variațiile lingvistice, în funcție de factorii externi sau interni – lingvistici sau extralingvistici –, dar și despre unele particularități lingvistice care au fost substituite sau care se păstrează doar pe alocuri, fapt observat atât în sincronie, cât și în diacronie.

În privința limbii – instrumentul conștiinței – discutăm despre funcțiile sociogene ale acesteia, fiind cea care facilitează înțelegerea, colaborarea dintre indivizi, dar și despre utilizarea acesteia ca mijloc de conducere, de instruire, fiind „adaptată” de fiecare individ, prin adăugarea unei note individuale. Totuși, în momentul în care apar dimensiunile variaționale, care, de cele mai multe ori, funcționează simultan: diatopice, diastratice,

diageneraționale și diafazice, intervine norma literară, care nu permite ca indivizii să nu se mai înțeleagă între ei.

Fără îndoială, graiul din zona Humorului prezintă numeroase trăsături care-l particularizează, rămânând în memoria cercetătorilor, nu prin inovații, prin tendința de a se deschide noului, ci prin caracterul conservator, prin frecvența întrebuițare a fonetismelor arhaice.

Totuși, suplețea problematizărilor în materie de sociolingvistică și de dialectologie, anchetele și întrebările, precum și încercarea de a defini normele limbii arată că indiferent de deosebirile de grai ce sunt particularizate de la un individ la altul, de la un strat social la altul sau de la o localitate la alta, există totuși o singură limbă în care indivizii se înțeleg și au în mod conștient sentimentul că aparțin unei singure colectivități lingvistice.

Prin lucrarea de față s-a încercat reliefaarea unui capitol (prea) puțin abordat, în ultima perioadă, din universul lingvistic al Bucovinei de Sud, care permite dezvoltarea unor studii ulterioare și deschide noi câmpuri de cercetare, mai ales datorită caracterului interdisciplinar, putând sta la baza acestora.

BIBLIOGRAFIE

A. ATLASE ȘI DICȚIONARE

ALR I = *Atlasul lingvistic român*, partea I, vol. I, *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, de Sever Pop, Cluj, 1938; vol. II, *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, de Sever Pop, Sibiu – Leipzig, 1942.

CADE = *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, de I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, Editura „Cartea românească”, București, 1926-1931.

MDTL = *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, de Gh. Constantinescu-Dobridor, Editura Albatros, București, 1980.

DER = *Dicționarul etimologic al limbii române*, de Al. Ciorănescu, Editura SAECULUM I.O., București, 2007 (Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de: Tudora Șandru Mehedinti și Magdalena Popescu Marin).

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2016.

DLR = *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei Române, București, 1968-2003.

DLRM = *Dicționarul limbii române moderne*, de D. Macrea (coord.), Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958.

DOOM = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2010.

DSL = *Dicționar de științe ale limbii*, de Angela Bidu-Vrăncianu et alii, Editura Științifică, București, 1997.

DU = *Dicționar universal al limbii române*, de Lazăr Șăineanu, ed. a VIII-a, Editura „Scrisul românesc”, Craiova, 1930.

NALR-Mold. Bucov. = *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina*, de V. Arvinte, S. Dumistrăcel, I. A. Florea, I. Nuță, A. Turculeț, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, vol. I, 1987; Editura Academiei Române, Iași, vol. II, 1997.

NALR-Mold. Bucov. = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina*, de V. Arvinte, S. Dumistrăcel, I. A. Florea, I. Nuță, A. Turculeț și L. Botoșineanu, D. Hreapcă, F.-T. Olariu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, vol. III, 2007.

SDLR = *Dicționarul limbii românești*, de August Scriban, Editura „Presa Bună”, Iași, 1939.

TDRG = *Dicționar român-german*, de H. Tiktin, vol. I-III, Imprimeria Statului, București, 1895-1925.

WLAD = *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, de G. Weigand, Leipzig, 1909.

B. VOLUME DE SPECIALITATE

ARVINTE, V., URSU, D., BORDEIANU, M., *Glosar regional*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1961.

AVRAM, Andrei, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1961.

AVRAM, Andrei, *Probleme de etimologie*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000.

BÎRLEANU, Ion-Horia, *Emigrări ardelenesti la est de Carpați. Consecințe lingvistice*, Editura Sedcom Libris, Iași, 1998.

BÎRLEANU, Ion-Horia, *Graiurile din Valea Șomuzului Mare. II. Fonetica*, Editura Sedcom Libris, Iași, 2000.

BLASCO FERRER, Eduardo, *Breve corso di linguistica italiana* [Curs scurt de lingvistică italiană], CUEC, Cagliari, 1996.

BOTOȘINEANU, Luminița, *Graiul de pe valea superioară a Someșului Mare*, Editura ALFA, Iași, 2007.

BUDAGOV, R. A., *Problemele studierii limbilor literare romanice*, Editura Științifică, București, 1962 (Traducere de G. Mihăilă, prefață și note de B. Cazacu).

CALOTĂ, Ion, *Contribuții la fonetica și dialectologia limbii române*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1986.

CANDREA, I.-A., *Graiul din Țara Oașului*, Atelierele SOCEC, București, 1907.

CANTEMIR, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Editura Litera, Chișinău, 1997.

CARAGIU MARIOȚEANU, Matilda, GIOSU, Ștefan, IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, TODORAN, Romulus, *Dialectologie română*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977.

CARAGIU MARIOȚEANU, Matilda, *Compendiu de dialectologie română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.

CAZACU, B., *Studii de dialectologie română*, Editura Științifică, București, 1966.

CERNAT, Ion, LAZAROVICI, Elena, *600 de ani de istorie ai satului Vama. Studii și schițe monografice*, Editura Pim, Iași, 2002.

CIOLAC, M., *Questions de sociolinguistique*, Editura Universității din București, București, 2006.

COȘERIU, Eugen, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, Editura „Știința”, Chișinău, 1994 (Prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel).

COȘERIU, Eugen, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, Editura Enciclopedică, București, 1997 (Ediție în limba română de Nicolae Saramandu).

COȘERIU, Eugen, *Teoria limbajului și lingvistica generală*, Editura Enciclopedică, București, 2004 (Ediție în limba română de Nicolae Saramandu).

COTEANU, Ion, *Româna literară și problemele ei actuale*, Editura Științifică, București, 1961.

DENSUSIANU, Ovid, *Istoria limbii române. I: Originile; II: Secolul al XVI-lea*, Editura Științifică, București, 1961 (Ediție îngrijită de J. Byck).

DENSUSIANU, Ovid, *Flori alese din cântecele poporului. Viața păstorească în poezia noastră populară. Folclorul, cum trebuie înțeles. Graiul din Țara Hațegului*, Editura pentru literatură, București, 1966.

DENSUSIANU, Ovid, *Limba română în secolul al XVII-lea*, Editura Minerva, București, 1977.

DIACON, Vasile, *Vechi așezări pe Suha Bucovineană*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1989.

DUMISTRĂCEL, Stelian (coord.), HREAPCĂ, Doina, BÎRLEANU, Ion-Horia, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Editura Academiei Române, Iași, 1997.

DUMISTRĂCEL, Stelian, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.

EMINESCU, Mihai, *Opere*, Volumul al XIII-lea, Editura Academiei Române, București, 1985.

FRÂNCU, C., *Curenți, școli, direcții și tendințe în lingvistica modernă*, Casa Editorială Demiurg PLUS, Iași, 2016.

GAFTON, Alexandru, *De la traducere la normă*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.

GAFTON, Alexandru, *Hipercorectitudinea. Reacții la palatalizarea labialelor și la velarizare*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2019.

GHEȚIE, Ion (coord.) et alii, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Editura Academiei Române, București, 1997.

GHEȚIE, Ion, *Introducere în studiul limbii române literare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

GHEȚIE, Ion, *Introducere în dialectologia istorică românească*, Editura Academiei Române, București, 1994.

GRAUR, Al., WALD, L., *Scurtă istorie a lingvisticii*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Științifică, București, 1965.

GRAUR, Al., *Studii de lingvistică generală*, Varianta nouă, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1960.

GRAUR, Al., *Etimologii românești*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963.

GRAUR, Alexandru, *Limba literară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

GRUIȚĂ, G., *Moda lingvistică 2007. Norma, uzul și abuzul*, Editura Paralela 45, Pitești, 2006.

GUIA, Sorin, *Elemente de dialectologie română*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2014a.

GUIA, Sorin, *Dialectologie română. Studii și corpus de texte*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2014b.

GUȚU ROMALO, Valeria, *Corectitudine și greșală. Limba română de azi*, Editura Humanitas, București, 2008.

HERSENI, Traian, *Sociologia limbii*, Editura Științifică, București, 1975.

HRISTEA, Theodor (coord.), BRÂNCUȘ, Grigore (coord.), *Sinteze de limba română*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972.

HRISTEA, Theodor, *Probleme de etimologie*, Editura Științifică, București, 1968.

HUMBOLDT, W., *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*,

Editura Humanitas, București, 2008. (Traducere, introducere, note de Eugen Munteanu).

IANCU, Victor, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, Editura Facla, Cluj-Napoca, 1975.

IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, CHIȚORAN, Dumitru, *Sociolingvistică. Orientări actuale*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.

IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, *Probleme de dialectologie română*, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1973.

IORDAN, Iorgu, *Limba română contemporană*, Editura Ministerului Învățământului, București, 1956.

IORDAN, Iorgu, *Limba literară. Studii și articole*, Editura „Scrisul românesc”, Craiova, 1977.

IORGA, N., *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică (după note stenografice ale unui curs)*, Editura Librăriei PAVEL SURU, București, 1929.

IVĂNESCU, Gheorghe, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980.

IVĂNESCU, Gheorghe, *Lingvistică generală și românească*, Editura Facla, Timișoara, 1983 (Ediție, note și indice de Vasile Șerban și Vasile D. Țâra).

IVĂNESCU, Gheorghe, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Ediția a II-a revăzută, Editura Universității

„Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012. (Îngrijirea textului, bibliografie, indici și notă asupra ediției de Eugen Munteanu și Lucia-Gabriela Munteanu).

MACREA, D., *Probleme de lingvistică română*, Editura Științifică, București, 1961.

MACREA, D., *Probleme ale structurii și evoluției limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

METEȘ, Ștefan, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

MILICĂ, Ioan, *Noțiuni de stilistică*, Vasiliana '98, Iași, 2014.

MUNTEANU, Eugen, *Introducere în lingvistică*, Editura Polirom, Iași, 2005.

MUNTEANU, Ștefan, ȚĂRA, Vasile D., *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983.

NANDRIS, Octave, *Phonétique historique du roumain*, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1963.

NĂDEJDE, I., *Gramatica limbii române. Fonetica. Etimologia. Sintaxa și istoria limbii pentru clasele liceale*, Editura Librăriei, Iași, 1894.

NETEA, Ion, *Locuri și oameni la Frasin*, Editura Terra Design, Gura Humorului, 2010.

PETROVICI, Emil, *Studii de dialectologie și toponimie*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970.

PHILIPPIDE, Alexandru, *Principii de istoria limbii*, Tipografia Națională, Iași, 1894.

PHILIPPIDE, Alexandru, *Originea românilor*, vol. II, Editura Viața Românească, Iași, 1928.

PHILIPPIDE, Alexandru, *Opere alese. Teoria limbii*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984 (Ediție îngrijită de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil. Studiu introductiv și comentarii de G. Ivănescu).

POPTĂMAȘ, Dimitrie (ed.), *Gheorghe Sincai – sub semnul luminilor*, Editura NICO, Târgu-Mureș, 2016.

PUȘCARIU, Sextil, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, Editura Minerva, București, 1976 (Prefață de G. Istrate. Note, bibliografie de Ilie Dan).

PUȘCARIU, Sextil, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, Editura Academiei Române, București, 1994 (Ediție îngrijită de Magdalena Vulpe. Studiu introductiv de Andrei Avram).

ROSETTI, Al., *Introducere în fonetică*, Editura Științifică, București, 1967.

ROSETTI, Al., *Istoria limbii române*, Ediție definitivă, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

RUSU, Valeriu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1984.

RUSU, Valeriu, *Introducere în studiul graiurilor românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

SALA, Marius, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970.

SAUSSURE, F., *Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iași, 1998.

SOARE, Liliana, *Crestomație de limbă română veche și modernă (1521-1881)*, Editura Universitaria, Craiova, 2013.

STOICHIȚOIU-ICHIM, Adriana, *Vocabularul limbii române actuale: dinamică, influență, creativitate*, Editura ALL Educational, București, 2001.

ȘANDRU, D., *Probleme de dialectologie românească*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2004 (Ediție îngrijită de Tudora Șandru Mehedinți).

TODI, Aida, *Îndrumător pentru studiul diacronic al limbii române*, Editura Universitară, București, 2014.

TODORAN, Romulus, *Contribuții de dialectologie română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.

TURCULEȚ, Adrian, *Graiul din zona Câmpulungului Moldovenesc. Fonetica*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2002a.

TURCULEȚ, Adrian, *Dialectologie română*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2002b.

ȚEPELEA, Gabriel, BULGĂR, Gh., *Momente din evoluția limbii române literare*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973.

C. ARTICOLE ÎN PUBLICAȚII PERIODICE

AVRAM, A., *Palatalizarea labialelor și problema corelației de timbru palatal în consonantismul limbii române*, în SCL, an XXIII, nr. 3, 1972.

AVRAM, A., *Cu privire la cronologia transformării în africată a oclusivelor (pre)palatale în graiurile dacoromâne*, în SCL, an XXX, nr. 3 mai-iunie, 1979, p. 199-214.

CALOTĂ, Ion, *Diftongii românești - Clasificare. I*, în *Limba română*, XXVI, nr. 5, 1977, p. 481-494.

CAZACU, B., *Procesul de diferențiere în graiul unei comune (Meria, reg. Hunedoara)*, în volumul *Studii de dialectologie română*, București, 1966.

FRÂNCU, C., *Vechimea și răspândirea formelor să deie, să steie, să beie, să ieie*, în graiurile dacoromâne, în SCL, XXII, nr. 3, 1971, p. 261-276.

GHEȚIE, I., *Aspecte ale evoluției africatelor *ĉ* și *ĝ* la fricative în graiurile moldovenești*, în SCL, an XXIV, nr. 6, 1973, p. 707-712.

GRAUR, Al., *Cu privire la *ă* > *a* în românește*, în SCL, IX, nr. 2, 1958, p. 263-264.

GUIA, Sorin, *Câteva aspecte privitoare la tratamentul dentalelor în dacoromâna actuală*, în *Caietele Sextil Pușcariu*, II, Cluj-Napoca, 2015.

IORDAN, Iorgu, *Un fenomen fonetic românesc dialectal: *ă* neaccentuat > *a**, în RF, I, nr. 1-2, 1927, p. 117-154.

IORDAN, Iorgu, *Programul nostru*, în BPH, I, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, 1934.

IORDAN, Iorgu, *Graiul putnean*, în „Ethnos”, I, 1941.

LABOV, W., HERZOG, M., WEINREICH, U., *Empirical foundations for a theory of language change*, în LEHMANN, W., MALKIEL Y., *Directions for historical linguistics*, Austin: University of Texas Press, 1968, p. 97-195.

MACREA, D., *Palatalizarea labialelor în limba română*, în *Dacoromânia. Buletinul „Muzeului Limbei Române”*, IX (1936-1938), București, 1938.

NĂDEJDE, I., *Despre dialectul moldovenesc*, în „Contemporanul”, III, nr. 22, 1884.

PETROVICI, E., *„Depalatalizarea” consoanelor înainte de *e* în Muntenia, sud-estul Transilvaniei și în dialectul*

istroromân, în *Cercetări de lingvistică*, V (1-2), Editura Academiei, Cluj-Napoca, 1960.

PETROVICI, E., *Unele tendințe fonetice ale limbii române actuale*, în CL, VI, nr. 2, 1961.

POP, S., *Importanța graiului românesc din Bucovina de Nord, Basarabia și regiunea transnistriană*, în Revista „Fundațiilor Regale”, VIII, nr. 8-9, 1941.

PUȘCARIU, Sextil, *Din perspectiva Dicționarului. III. Despre legile fonologice*, în [Dacoromania. Buletinul „Muzeului Limbei Române”](#), II, Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj-Napoca, 1921-1922.

PUȘCARIU, Sextil, *Considerațiuni asupra sistemului fonetic și fonologic al limbii române*, în [Dacoromania. Buletinul „Muzeului Limbei Române”](#), VII, Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj-Napoca, 1931-1933.

RUSU, Gr., *Fonetica graiului din Valea Jiului. I. Vocalismul*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XV, 1964, 6, p. 735-747.

TEAHA, Teofil, *Graiul de la Vama Buzăului*, în „Limba română”, anul XI, nr. 1, 1962, p. 95-106.

TURCULEȚ, Adrian, *Structura dialectală a graiurilor românești din Bucovina*, în „Anuar de Lingvistică și Istorie Literară”, XXVI, 1977-1978.

TURCULEȚ, A., *Palatalizarea labialelor f, v la s(i, z(i)*, în *Anuar de Lingvistică și Istorie Literară*, XXXI, A. Lingvistică, Editura Academiei, Iași, 1986-1987, p. 263-278.

WEIGAND, Gustav, *Despre dialectele românești*, în „Convorbiri literare”, XLII, nr. 4, 1908.

D. SURSE ONLINE

CEMÂRTAN, Claudia, *Istoria limbii române literare. Note de curs*, Scribd, 2018.
<https://www.scribd.com/document/382257956/Claudia-Cemartan-Istoria-Limbii-Romane-Literare-Note-de-Curs>.

COTELNIC, Teodor, *Normă lingvistică și variante*, Limba română, 2001.
<http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&printversion=1&n=2930>.

COZARI, Ana, *Cultivarea limbii – un imperativ perpetuu*, Instrumentul Bibliometric Național, 2015.
https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p.32-37%20Cultivarea%20limbii%20%E2%80%93%20un%20imperativ%20perpetuu.pdf.

DUDĂU, Ana Maria, *Conceptul de limbă literară*, în *Luceafărul*, nr. 10 (25), 2013.
https://issuu.com/luceafarul/docs/revista_luceafarul_nr_58.

GAFTON, Alexandru, CHIRILĂ, Adina, *Principiul diacronic în edificarea normei literare*, Diacronia, 2015.
<http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A24852/pdf>.

GAFTON, Alexandru, *Constituirea vechiului aspect literar românesc*, Academia, 2014.
https://www.academia.edu/8415567/Constituirea_vechiului_aspect_literar_rom%C3%A2nesc.

GAFTON, Alexandru, *Particularități ale procesului de constituire a vechii norme literare românești*, Facultatea de Litere – UAIC, f.a. <http://media.lit.uaic.ro/gafton/normalit.pdf>.

HJELMSLEV, Louis, *Langue et parole*, în *Cahiers Ferdinand De Saussure*, nr. 2: 29-44.
<https://www.jstor.org/stable/27757874?seq=1>.